

Farkas Ádám

Gondatfonat a művészetoktatásról, művészeti nevelésről

■ Boldog gyermekkorom volt. Szentendrén, a Bükkös-patak partján éltünk a közel egyhektáros, téglafallal körülvett, félig elvadult, élő malomárok kettészelt kertben. Az ostrom utáni években valódi kis birtok volt a fehérre meszelt, oszlopos, tornácos ház körül: udvar istállóval, disznóóllal, tyúkkert, kacsasúztató, szőlőlugas, gyümölcsös, veteményes. Sőt, erdő is volt, öreg égerfákkal és jegyesorral a patakpart hosszában. A malomárok két töltésén: jázmin, galagonya, vadrózsa dzsungellé átszőve. Földi paradicsom, amiből nem hiányoztak az állatok sem: tehén, disznó, kutya, nyúl, baromfi, galamb és a kertben sündiszó, mókus, vakond, erdei és vízisikló, halak, békák, madarak sokasága. Időnként bejött rabolni a nyest vagy a görény. Télen begallyaztak a fácánok. Az utcánk – az akkor még Szentistván út, a városból észak felé, Alsóizbégre tartó földút – másik oldala a Szerb Püspökség kaszálója volt, ahol gyakran láttunk őzeket, vadnyulat. A patakpart túloldalán havas alkonyatok idején a gyümölcsfák laza rajzolata közt időnként nagy, fekete, lencseformájú foltok – meg-megállva egy kis túrára – vonultak el szemben a szélllel, vagy épp hosszúlábú, vékony nyakú, nagy füllű csodalények csipkedték le az ágvégeket a duzzadt rügyekkel együtt.

Ez a kert és a közvetlen környezet volt számomra a létezés tere; egy teljes világ. A szüleim, 48-ig ugyan fenntartottak egy lakást a Bródy Sándor utcában, Pesten – 3-4 hónapig ott teleltünk –, de a város érdektelen volt. Nem is emlékszem semmire. Még az állatkertet sem szerettem, zavartak a rácsok és ketrecek. Zavart a sok ember az utcán, a villamos fémes, csikorgó hangja, a házak összehúzó tömbjei. Utáltam a lépcsőházakat, a keményen kongó lépéshangokat, a korlátok kívüli iszonyú mélységet. Ezekben az években a pesti lét a télhez tartozó kellemetlenségnek tűnt, amit át lehet vészelné, hiszen ott volt a család biztonsága és a tavaszi hazaköltözés simogató tudata.

Most már látom – elég nagy távlatból felidézve –, a Kert és a Bükkös-part volt az iskolám is.

Minden érdekelt, ami látható és elérhető volt. Gazosok, bokrok, facsemeték; a kavicságyban három emelet gyökérral kapaszkodó, szálegyenes éterek; a külön élővilággal és aljnövényzettel körülvett erdei fenyők, a templomtorony magasságú jegyenyárak, ezek lehullott levelei, magvai, tobozai; a szél kitörte száraz ágak; a fegyelmezett, rendben tartott gyümölcsfák. A nyírt gyep, a felásott föld, a vastag avarpaplan, a túlevélszőnyeg, a patakmeder kavicságya a hozzájuk tartozó szaggal, tapintással, ízzel. És főleg a bennük, köztük, alattuk, felettük élő állatvilág.

Ez az erős vonzalom nyilvánvalóan a Farkas-őseim öröksége, akik a Küküllő menti Csókfalváról származnak, és az 1700-as évek végén kezdtek el favágással, fakitermeléssel foglalkozni. Ottani elnevezéssel tutajosok lettek. A XIX. század elején, nyaranta már összeláncolt tutajok formájában úsztatták le a fát a Maroson az Alföldre, ahol a hatalmas fenyő- és tölgyrönköket jó áron eladták, a bevételen lovakat és szarvasmarhát vásároltak, felhajtották Erdélybe, ott értékesítették őket. Megvásárolták a letarolt, tarra vágott oldalakat, és megalkudtak a következő vágásérett erdő téli, tavaszi kitermeléséről. Izgalmas és kemény élet lehetett, de az eredmény, a hozadék egyértelmű: a századfordulón a család közel tízezer holdas erdőbirtokkal bírt a Kelemen-havasokban.

Édesapám a közgazdaságtani és művészettörténeti tanulmányait már Budapesten végezte, és a három és fél évtizedes aktivitása is odakötötte. Ám a választás, amikor a jegyespár: Bisztrai Farkas Ferkó és Györfy Panni 1938-ban, egy szentendrei rokonlátogatás után eldöntötték, itt fognak megtelepedni – nem lehetett véletlen.

A hirtelen, látszólag pillanat szülte választások mögött mindig a tudat mélyrétegeibe rejtett kötél erős vágyak munkálnak, s a lélek tudósai az elveszett Paradicsomban, a gyermekkorban keresik a szálak másik végét. Ferkó Marosvásárhelyt született a XX. század harmadik évében, november 4-én, az édesapja, Bisztrai Farkas Hermann

László erdőbirtokos születésnapján. Az első élményei már a szászrégeni családi házhoz és kerthez, a Maroshoz és a Bisztrának nevezett több ezer holdas birtokhoz kötődtek.

A Farkasok tulajdonolta erdőség a Kelemen-havasok déli oldalán, Déda és Ratosnya falvak között húzódtott fel egészen a havasi legelőkig, magában foglalva a Bisztra-hegyet és az Erdély-szerte ismert kilátóhelyet, az Istenszékét; a Donka- és a Bisztra-patakokat. Az itt eltöltött gyermekévek bécsi nevelőkisasszonnyal, hatévesen már saját pónival, két fiú és egy leánytestvérel valóban feledhetetlen idők lehettek, és kicsit erőltetve, de lehet párhuzamot látni a két folyóparti város, Szászrégen és Szentendre, a két hegység: a Kelemen- és a Pilis vagy a Bisztra- és a Bükkös-patak között. Az sem véletlen, hogy Pomáz felől nézve a Bucsinával kezdődő és Pismánnal végződő hegykaréj – ha kicsiben is – megidézi a jellegzetes tájélményt, pontosabban térérzetet, amit átél a nyitott szemű utazó Erdélyországban valamelyik hágóról leereszkedőben, belátva a hegyekkel és erdőkkel körkörösén védett, szépen művelt laposra, ahol a középtájon futó folyócska mentén, illő távolságban falvak sorakoznak, s az emberi lépté-

ket, a viszonyulási kódot a hatalmas térben az aprónak tűnő templomtornyok mérik.

A „sorsnak” nevezhető erőtér nagyléptékű rendező. Húzásai generációkon ívelnek át. Amikor édesapám rábukkant és megvásárolta a Szentendre és Izbég közötti senki földjén található Vallner-malom elhagyottan vaduló kertjét, nem sejtette, hogy egy évtizeden belül ez a kert lesz a Maros menti Farkas-birtok tenyérnyi, szimbolikus örököse. Mint ahogy azt sem, hogy idős szülei ,44-ben Budapestre menekülnek a betörő orosz hadsereg elől, és itt fogják leélni utolsó éveiket. Az viszont tudatos lehetett, hogy leendő gyermekeik számára vidéki, természetközeli, élménygazdag életteret biztosítsanak.

Apánk a Bisztrai Farkasok távolba látó, nagyot tervező, kitartóan megvalósító kvalitásait örökölte, viszont a neki szabott szűk hatvan év történelmének elképesztő fordulatai, ellentmondásai, romboló igazságtalanságai okán csalódottan és megkeseredve távozott a földi létből 1966-ban. Az első nagy vállalkozása, a harmincas évek legjelesebb magyar művészeinek könyvsorozata, az „Ars Hungarica” a 12. kötetnél csődbe ment. Politikusi aktivitása a Nemzeti Parasztpárt gazdasági irányítójaként

hajótörést szenvedett az 1948-as kommunista hatalomátvétel kikerülhetetlen szikláin. A legfelemelőbb, ám a legmélyebb kudarcként megélt történelmi esemény volt számára az 1956-os magyar forradalom felragyogása, majd elbukása, ugyanis a második, koalíciós Nagy Imre-kormányban államtitkárként képviselte a Petőfi Párt névvel feléledt Nemzeti Parasztpártot. November 4-én 0 óra 30-kor a Magyar Rádióban elhangzott beszédében Magyarország jövőjéül Svájchoz és Ausztriához hasonló semleges státuszt vizionált, Nyugat-Európával és Oroszországgal azonos, kölcsönös együttműködéssel. Ezalatt a valóságban az orosz tankok bekerítették Budapestet, és apám 53. születésnapján, napfelkeltével, előzőnlötték a várost. Farkas Ferenc sem elmenekülni, sem kollaborálni nem volt hajlandó. Rokkantanysugdíjasként visszavonult a szentendrei kert magányába, és az önmagába fojtott alkotó energiái végül is ellene fordultak, s elvitte a rák.

A kert viszont, amit bátran parknak is lehet titulálni, a „titokzatos Farkas-birtok”, hál’ Istennek, fennmaradt. A Gondviselő időnként meglepő utakat választ: a negyvenes évek végén a szentendrei tanács elfogadott egy tervezetet a 11-es út városi átvezetéséről. Ennek a tervnek része volt egy völgyhíd megépítése is, épp a mi kertünk felett. Az akkor elrendelt építési tilalom mentette meg az államosítástól vagy attól, hogy valami nagyhatalmú káder rátegye a kezét. A hetvenes évek végén, amikor elálltak a tervtől, már stabilizálódott annyira a jogállamiság, hogy megszűntek az állami rablások.

A kert ugyan a háromnegyed évszázad alatt felére fogyott, de ez a maradék is élő hagyaték, sőt „világmodell”, ami előbb csak okított, nevelt engem, negyven éve viszont már egymást műveljük, s így formálódtam közben szobrásszá, töprengő emberré, művésztanárrá.

Ez a gondolatfonat a művészetoktatásról szól, és a fenti személyes bevezetéssel hármast próbálok elérni:

Az első, hogy jelezsem, a munkám nem tudományos értekezés, ahol a pedagógia, a művészettörténet vagy az esztétika tudományának tézisei, utalásai állnak össze gondolatépítménnyé, hanem személyes tapasztalatok, megélt jelenségek alapján leszűrődött impressziók, sejtések lejegyzése, összeszövése.

A második, hogy valamiféle igazolást teremtsék, hiteles alapot építsek a mondandóm alá, mivel nincs vaskos irodalmi jegyzék vagy idézetköteg az oktatói és elmélkedői tevékenységem alátámasztására.

A harmadik, hogy már az elején jelezsem, az itt mondatokba és gondolatokba forduló világlátás valójában egy majdnem elveszett örökség! S ha ilyen, elég nehéz beilleszteni abba a közfelfogásba, amely privilegizálja a

korszerűséget, az aktualitást, a szellemi és anyagi világ hierarchiájából indított létértelmezést kultúráról, művészetéről. E világlátást nehéz hozzáigazítani az egymást kizáró párhuzamos monológok zárt rendszeréhez. Annyira nehéz, hogy érdemes megkísérelni.

Művészetoktatás – a szó szoros értelmében nem jelent konkrét tartalmat, mert a művészet nem oktatható. Mégis használható kifejezés, ha a *művészképzés és művészeti nevelés* két különálló, de egylényegű területét kívánjuk megnevezni.

Mindkettő feltérképezéséhez óhatatlanul szükség van valamilyen művészetdefinícióra.

Az egyszerűség és a konzekvencia miatt hadd idézzek a Magyar Művészet 2014/1. számában megjelent *Gondolatfonat a művészetéről* című értekezéséből néhány sort:

„A művel való találkozást időben és térben éljük meg, de egyik sem azonos a műszerek valóságával, az óra idejével vagy a méter terével. Szellemi teret élünk át és időszűrítményt, amiben a lelkünk azonosul a mérhetetlenséggel. [...] Talán a teremtés örök folyamatába enged beleérezni a katarzis pillanataiban, és talán ezzel enyhíti és oldja

a belénk kódolt fizikai megsemmisülés nyomasztó fenyegetését.” „A rítus, amiben a lélek és a szellem egy-egy pillanatra összeér, feltehetőleg ősbibb, mint az emberlét, valamiféle iránytű lehet a teremtmények számára.” A művészet tehát az ember vertikális felemelkedése óta működő „praktika”, a megmagyarázhatatlan létkérdések feloldására.

Bármilyen műfaj műalkotásának elkészítéséhez tehetségre, fogadó közösségre, begyakorolt szakmai tudásra van szükség.

A tehetség generációkon átívelő, örökölt képesség.

A veleszületett képességek tudatos felhasználása az állattenyésztésben, növénynevelésben évezredek hagyományokra nyúlik vissza, az ilyen irányú humánvizsgálatok nem nagyon ismertek, és talán kicsit félelmetesnek tűnnek. A „kitenyésztett ember”, mint fogalom, önmagában hátborzongató. Különös példákkal azért találkozhatunk. Hogy senkit meg ne sértsek, saját példát teszek ezennel közzé.

1960 őszén, 16 évesen, egy látszólag véletlen alkalommal az udvarunk melléképületében (kitelepítésből gyermekkori barátság okán odahívott családnál, akik színes kerámiagombok készítéséből éltek) a kezembe került egy marék finomított agyag. Elkezdtem gyúrogatni, és rövid idő alatt egy fej kerekedett belőle. Magam is meglepődtem, és egy ágdarab segítségével elképzelt portrét mintáztam belőle: Pizkos Fredet, a kapitányt. Az egész folyamat olyan izgalmat és örömet váltott ki belőlem, amihez hasonlót eladdig még nem éltem át. A szüleim öröme az enyémnél is nagyobb volt, mert már aggódtak, hogy a kisebbik kertivadóc fiukat a fáramászáson kívül semmi sem érdekli. (A bátyám, Ferenc sem volt könnyű eset, de ő legalább hároméves kora óta élt-halt a lovakért.) Érdekes, hogy rajzoló, fúró-faragó gyermek létemre senkinek nem jutott eszébe velem kapcsolatban a kézművesség lehetősége. Talán meg kellett érjek hozzá? Apám utánanézett, hol és hogyan tanulhatnék, és mi kell a felvetelhez. Rajzot tanultam a közelünkben lakó Balogh László festőművésztől, születésnapomra agyagot kaptam és egy kis könyvet a keramikus mesterség alapjairól, karácsonyra pedig egy kis kemencét és mázakat, és én megállíthatatlanul dolgoztam, mintha egy vákuum húzna valamerre. A következő nyáron felvettek a Budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba.

Évet ismételve, a második osztályban kezdhettem a tanulást a kerámiaszakon. Az első szakmai óránk a korongozás volt. Lénárd Sándor fazekasmester elébb megmutatta, hogyan kell meggyúrni a gombócot, megvizezve megsarazni a felső fémkorongot, lábbal jól megforgatni az alul lévő nagy és vastag fakorongot, ami tulajdonképp egy vízszintes lendkerék, utána rácsapni az agyaggombócot a tengely vonalában a fémkorong középpontjára. Az odakészí-

tett tejföhlíg agyagsárral jól bekenni a kezeket, az ujjakat összeakasztva a két tenyérrel megszorítani a képlékeny félgömböt és szorítva húzni magunk felé. Ez a „középre húzás” akkor megfelelő, ha már mozdulatlanul áll a kezünk a forgó agyagpogácsa felett. Nekem előbb többször leszakadt, elvált az agyag a vastól, de hamar ráéreztem, hogyan lehet szorítani és húzni egyszerre. Egy óra múlva már nem is rázkódott a kezem. Boldogan kiabáltam a Mesternek: tanár úr, tanár úr! Ez így már jó?

Lénárd Mester odajött, nagyra tágult a szeme, és azt kérdezte: kitől tanultál korongozni, te gyerek?

De tanár úr, én nem tanultam senkitől, most látok először fazekaskorongot...

Ne hazudj, mondd meg azonnal, ki tanított! Engem nem lehet becsapni! Egy heti gyakorlás után lehet idáig eljutni.

A többiek tényleg csak a második héten oldották meg ezt az alapfeladatot. Sajnos Lénárd Mesterrel végleges bizalmatlanság alakult ki köztünk, én soha többet nem kérdeztem tőle semmit, ő pedig kikerült engem. Teljesen megsértődött, meg volt győződve, hogy hazudozó vagyok, akit magántanár tanít. Én pedig, a régi iskola új tanulója, elintéztem magamban egy jelzővel a tanár urat, és a háttérből figyeltem, amikor újabb fogásokat mutatott nekünk, és különösen lestem, amikor a többiek hibáit korrigálta. A kerámiaszakon rövid időn belül „húzóember” lettem, de a következő évben már a portrémintázás, az emberi figura kifejező ereje és a kőfaragás vonzott és vitt magával.

Évtizedekkel később, amikor már magam is tanítottam szobrászatot a Képzőművészeti Főiskolán, találtam meg a kulcsát a korai szakmai incidensnek, mert kezembe került a Györfy-családfa.

Abból kellett rádöbbenjek, a korongozási képesség négy generációval korábbi örökség: anyai ágról az ükapám és felmenői fazekasok voltak Karcagon és Mezőtúron. Ők voltak a titokzatos tanáraink, egy évszázad távolából.

Az örökölt tudás ritkán jelentkezik ilyen egzakt formában. Ami többnyire kitapintható, az a hajlam, az erős vonzódás egy szakmához, foglalkozáshoz. A tehetség nem sokat ér, sőt teher is lehet, ha nincs kellő akarat. Az elkötelezettség, sőt elhivatottság is döntően fontos örökölt tulajdonság.

A művészé válás második feltétele a befogadó, felemelő környezet és közösség.

A köztudatban az a közzhelyszerű feltételezés él, hogy a művésznek van közönsége. Fordítsuk meg az alanyokat, és közelebb kerülünk a valósághoz. Még egy kicsit érdemes alakítani a mondat szerkezetén: a közösségeknek szükségük van a művészeikre.

Ezt az állítást sok irányból meg lehet támogatni. Tudományos, eszmetörténeti oldalról ajánlom Horvay Hörcher Ferenc: *Önképzés és közösségépítés – a Bildung-eszmény eszmetörténeti és esztétikai jelentései*. (In: Magyar Művészet, 2014/3–4.)

Saját szülői, nagyszülői és tanári tapasztalatom alapján ki merem jelenteni: minden emberben létezik az „előregyártott alapzat”, amire felépíthető egy, a megéltnél, a hétköznapinál jobb, szebb, igazabb valóság. A tökéletesedés igénye nem csak az emberi faj sajátja. Ez a parancs be van kódolva minden élő szervezet géntérképébe. Az élet része, talán a teremtés kulcsa a fejlődés, ami olyan, mint a kétütemű motor vagy a szív: ahol a töltő ütem az örökölt, a saját pedig a tapasztalatok felhalmozása, a kibocsátó ütem az új jelenségek okozta innováció.

Az egyének közösségbe szerveződése létfeltétel. A magányos egyedre ugyanis felerősödik, megsokszorozódik a környezet nyomása. A közösség szaporodással és feladatmegosztással tudja biztosítani fennmaradását, gyarapodását.

A növény- és állatvilág első számú kódolt iránytűje a mintakövetés. A fajoknak és alfajoknak is létezik a saját mintatérképük. Ez a mintatérkép a közösségi lét, az identitás alapja és bizonyítéka.

Ezek a szabályok a kommunikáció valamennyi síkját lefedik: a megjelenés és a mozgás látványától, a hangeffektusok jelzéseitől a beszédig, a zenéig, az illatok létfontosságú információitól a növényvilág ízpalettájáig. Az élővilág egészében fellelhető ez a (mai fogalomhasználat) esztétikumhoz közel álló, rejtélyes valami, amire más logikus magyarázat nincs, mint hogy kell legyen egy, az anyagi világot átsugárzó, befolyásoló mérhetetlen magnetikus erő, szellemi energia.

Ha ez nem lenne így, a „buta” természet felfalná önmagát. Ezzel szemben a földi élővilág kapcsolatrendszerre hihetetlenül gazdag, kiegyensúlyozott, és megdöbbentően mértéktartó.

Az egyetlen kivétel az ember! Az egyszerű eszközöket használó természeti népek, közösségek kivételével a technikai civilizáció olyan erőfölényt hozott létre, amely kiemelte a Homo sapienst az élővilágból.

A modern csúcsragadozó érvénytelenítette a múltat, érzéketlenné vált a távoli üzenetekre, eldobta a kódolt mintákat, inváziószerűen terjeszkedik, rohan, fogyaszt, és depresszióját, amit voltaképp a természetes mértékek elvetése okoz, tudatmódosító praktikákkal próbálja oldani.

De bármennyire is torzult (és veszélyeztetett) a modern társadalom, még közösségként működik, azaz racionalizálja az elvégzendő feladatokat.

Az állati csoportokban és az emberi ősközösségekben már létezik „vezetői” szerep. A korai közösségekben a vezetői jogosítványhoz hozzátartozott a gyógyító- és varázslótudás és felelősség is. A modern társadalmak feladatkoordinátájában a tennivalókat kiképzett foglalkozási rétegek látják el. A hajdan volt varázslók helyét ma az orvosok, a papok és a művészek töltik be.

Ez a három foglalkozás, (azt is le merem írni „mesterség”) az, aminek a működése hivatott a közösségek kollektív és egyéni, testi és lelki „egészsége” ápolására és gyógyítására.

A modern orvostudomány, az egészségipar egyre többféle eszközt hoz létre, egyre kevesebb a gyógyíthatatlan betegség. A szervezettség és az eszközpark fontos, de sem gép, sem gépesített rendszer az egészséget nem tudja helyreállítani. Ahhoz még ma is varázsló kell, vagyis valódi orvos, aki személyes hitelével és meggyőző erejével együttműködővé teszi a beteget a gyógyulásban és a saját egészsége fenntartásában.

A pap dolga látszólag könnyű. Évezredes tudás és minta alapján segíti a hívő embereket a Mindenhatóval való kapcsolattartásban. Ami voltaképp a Remény mint végtelen erőforrás elérésének az ősi metodikája. Az ő munkájában is nélkülözhetetlen a személyesség és a hitelesség. A nehézség viszont abban rejlik, hogy az istenhit (előregyártva vagy félkész áruként) nem vásárolható meg a hipermarketekben vagy az interneten.

A művész egy különös, ellentmondásokkal terhes, szabad és éber ember, aki (örökölt képességeinek foglyaként) önként vállalkozik – nem veszélytelen kalandozásai eredményeképpen – mintateremtésre és közzétételre a közösség számára. Figyelemre méltó, ám felettébb kockázatos vállalkozás. Éhen is lehet halni, vagy földi pokolba lehet kerülni miatta.

A művészi kifejezőerő évezredekken át a vallásokkal, kultuszokkal szimbiózisban jelent meg, sőt annak megtestesítője is volt, de a legrégebb fennmaradt, ma már művészetnek elfogadott kultikus tárgyak, zenedarabok vagy rítusok is tartalmazzák már a (név nélküli) alkotó egyéni tudását, varázsos hitelét. A vallásról, misztériumról leváló, leszakadó, az anyagi valóság és az önreflexió felé mozgó művészet a mai napig (és feltehetőleg az emberiség végőrájáig) – ha akarja, ha nem – őriz, és továbbítani fog valamiféle átszellemült, misztikus üzenetet.

Úgy tűnik, az ismeret- és megértéshatárainkon túlról jövő, definiálhatatlan jelzésekre és mintákra

– többé-kevésbé – szüksége van a polgári demokráciák művelt rétegeinek.

(Ez a téma megérdemel egy önálló gondolatfonatot, amiben az alkotó a saját primer tapasztalatai és intuíciói

talaján belefúj a „korszellem” olyan idézetekből és reflexiókból vetített kártyavárszerű, tudományos építményébe, melynek talán van egy rejtett magva vagy csírája, s az egész latinus szakkifejezésekkel összeragasztott jelenség csupán egy álca, nehogy a kóbor vadak kitérjék és felfalják. Vagy a téves kérdésfeltevés megválaszolhatatlan? Vagyis biztosan értelem-összefüggésben létezőnk? / Alapkérdés Falusi Márton: *A varázsló eltüntetési szerepét – Értekezés a korszellemről* című tanulmánya okán. Magyar Művészet 2014/1, 57./ Ez a megírandó gondolatfonat át és át fog szövődni a Szép Új Világ mediális kötőanyagával, ami lehet, nem más, csak fényesre polírozott, dekoratív láncrendszer az egyént fogyasztóvá alakító kötelezettség biztonságos ügymenete végett.)

De térjünk vissza közönség–művész-kapcsolatra. Azt hiszem, a közösség az, amely életre álmolja a művészeit, és az alkotó nagyszerűségében a saját vágyait valorizálja. Ehhez hasonló erőter emeli fel a sportolókat, tudományos kutatókat, gazdasági zseniket, elkötelezett politikusokat.

Ez voltaképp mind a két irányban gyümölcsöző szerepjáték is lehet, ha a sértettek és az irigyek nem füttyülnek szét az előadást. A nagyobb léptékű szellemi térből lépünk vissza a kisebb, átláthatóbb körökbe!

Érdekes a környezeti oldal hatása. A családnak vagy csak egy tagjának erős motivációja olyan, mint az indítómotor. Enélkül csak lejtmenetben indulhat a művész-szé válási folyamat.

A zene és a tánc területén különösen erős a szülőik, nagyszülők szerepe, hiszen itt egészen fiatalon, 6-8 éves korban el kell kezdeni a célzott tanulást, felkészülést.

A gyermekek vizuális érzékenységéhez, kifejezőképességéhez 1971 nyarán, Szabados Árpád és Várnagy Ildikó képzőművész kollégáimmal közösen egy meglepő adatsorhoz jutottunk.

A Magyar Televízió *Varázsszó* címmel 4×40 perces, játékos kortárs képzőművészeti program-sorozatot szervezett az Árpád és Ildikó által vezetett Nemzeti Galéria-beli GYÍK-műhely pedagógiai metodikájának felhasználásával. Szabó Márta, a műsor szerkesztője engem bízott meg a játékvezetői, animátori szereppel. A szereplőinket Zánkán, az Úttörővárosnak nevezett üdülőmonstrumban válogattuk ki 3000 (6 és 10 év közötti) gyermek megpályáztatásával. Az első körben adott témára készült rajzok alapján kiválogattuk a harminc legjobbat, majd ezek közül ötnapi közös munka után nyolcat. Ekkor tudtuk meg, ki honnan jött: négyen kis faluból, ketten tanyáról és ketten erdészházban laktak. Városi egyáltalán nem volt köztük. Múzeumban egyikük sem járt. A műsort remekül végigcsinálták, semmi

problémát nem okozott (az itthon még nem nagyon ismert) XX. századi Európa vizuális kalandjaiba játékosan bevezetni őket. A műsornak nem várt sikere lett, közki-vánatra egy ötödik, összegző 40 percet is kaptunk.

Ötven év távolából egy izgalmas vizuális nevelési kutatásnak foghatjuk fel az eseményt, és ha hozzáteszem a saját gyermekkorom természeti élményeit, azt a természetesen laza éberséget, amivel megfigyelhető, hogyan hozza fel a felszínre a giliszta a már megemésztett földet, hogyan verekszik a mókus a szarkával, zuhan-tukban csípi és marják, de az utolsó ág előtt elengedik egymást, hogy újra felszaladjanak-repüljenek a fa csúcsára, majd kezdődjön minden előlről.

Vagy ahogy megfigyeljük a kis hídról:

A Bükkös általában csendesen csordogáló vízerecske. A patak nevet nem is vízhozama, inkább a sűrű kavicokkal és kerekre koptatott kövekkel bélelt medre érdemelte ki, és az a tény, hogy a legkíméletlenebb szárazságban sem apad ki. Ellenben minden évben néhányszor a kiadós, esetleg tartós tavaszi vagy nyári esők, záporok után duzzadni, dagadni kezd, a köveken át-átbukó víz megcsendül, csobogása egyre erősödik, összetéveszthető a szélvihar tépte fák harsogásával, majd ahogy tovább emelkedik a víztakaró, a hangzavar mélyül és halkulni kezd. Amikor telítődik a meder, és a laposabb területeket itt-ott birtokba veszi a folyószertűvé hízott Bükkös, már szinte néma a rohanó áradat. Sűrű, tapadós, csillogó felületű barna masszának vélné az ember, ha a helyhez kötött különös horpadások és domborulatok álló hullámain nem szakítaná, zúzná át egy-egy rohanó ág vagy fadarab. Akinek van még érzékelőképessége a föld elementáris jelenségeire, azt megbabonázza az ellenállhatatlan sodrás. Felülnézetből, valamelyik gyaloghídról, amikor a fényel együtt hatol be a tekintet, örvénylő alabástrommá válik a tömör száguldás. Falevelek, papír- és műanyagdarabok, Isten tudja miféle vízsúlyú személtények suhanak az agyagos, homokos lében. Sötét okkerek, égetett umbrák különböző árnyalatai váltják egymást, fonódnak össze, majd tűnnek el a felső fények tükrei alatt. A száguldó festmény szédít, mint a forgás. Egy idő után a korlátba kapaszkodva be kell hunyni a szemet, s akkor érzi meg az ember a híd remegését, és fedezi fel a mélyből jövő, vízpaplantól elfojtott, alig hallható egyszólamú, térhatású morgást. Öröl a víz. A fenéken egy második folyó is folyik. Kisebb-nagyobb kövek, andezitkavicsok gurulnak, verődnek, hasadnak, kopnak. Örlik egymást. Hajtja, űzi őket a lágy, selymes, életet adó elem.

Amilyen hirtelen emelkedett, olyan ütemesen húzódik vissza a Bükkös. Az árterén a mélyedésekbe éles szemű,

szürke kőzúzalékot hozott, a füves-gazos területeken növényi hordalékot hagyott. Bontott azokban a kanyarulatokban, ahol nem őrzi háromemeletes égergyökér a partot, a lerakó laposokon épített valamennyit. Kitakarította és átrendezte a medret. Jól beágyazott kövek kerülhettek

messzire, mások összetörtek és új helyükön új alakzatokká formálódnak. A csíkhalak, küszök, kisebb termetű balinok, folyami rákok, apró vízi lények előbújnak az égergyökerek óvó labirintusaiból. A szajkók, rigók, cinkék, csuszkák átbogarásszák a fák, bokrok tövében megakadt hordalékot. Hasznosítják az égszakadás-kőindulás apró katasztrófáinak maradványait, s a Bükkös-patak a következő áradásig marad csendesen csordogáló vízerecske.

Most pedig, nehogy elvadult folyondárrá váljon ez a gondolatfonat, előre kell lépjünk a gyakorlás-gyakorlat irányába.

A művésszé válás harmadik tényezője az eszközök átadása-átvétele. Létezik egy régi metódus, nem túlozunk, ha úgy gondoljuk: ősi. A mester-tanítvány-kapcsolat afféle tudáslánc. Lehet akár több évezredes szerkezet, ahol a praktikák egy része, a kiválasztottság, beavatottság állandóságát viszi tovább, más része az új eszközök, új kihívások megismerése, felfedezése során a változást, a kor-szerűséget képviseli. Erről nemigen esik szó, de maga a folyamat nem érdekorientált. A Tudás, mintha élőlény lenne, nem csak hatásában és nyomaiban, hanem működő valóságában kíván fennmaradni, osztódni. A rendszerré összeálló, koherens ismerethalmazt ne úgy képzeljük el, mint egy tömött hátizsákot, amit ha terhes, ledobhatunk vagy átadhatunk másnak, inkább mint a vállainkra fokozatosan ráépülő púpot, melynek viseléséhez ép és erős gerinc is szükségeltetik. Ami igazán átadható, azok a szakmai fogások. Ezek története, fejlődéstörténete. A begyakorlás metodikái, az életforma elsajátítása. A pénz csapdáinak kikerülése, a művészet komolyan vétele, az értékében való kiolthatatlan hit.

A tudásátadásnak, begyűjtésnek különböző szerkezetű változatai vannak. A legősibb az évezredek óta (más mesterségekben is) működő műhelyrendszer. Ez voltaképp egy elismert művész által irányított, célorientált munkahely, ahol kiforrt a Mester-segéd-inas tudáshierarchia.

Feltételezhető, hogy már az érett gótika idején kialakult művészszervezetesek vezetésével a szervezett képzés, hiszen a nagy francia katedrálisok: a párizsi Notre Dame, a roueni, chartres-i, az amiens-i építészeti remekművek épületszobrain kitűnően felkészült kőszobrászok százai dolgoztak. Ezzel parallel, biztosra vehető, az egyházzenei képzés is hasonló szervezettséggel és igényességgel folyhatott. Az „akadémiai”, azaz felsőfokú művészsképzés a barokk idejében, a XVII. században indult Európában. Párizsban 1648-ban alapították az Academie de Peinture et de Sculpture-t, a mai Écoles Nationale Supérieur des Beaux-Arts elődjét a Louvre mellett, a Szajna túloldalán. Londonban a III. György brit király által alapított Royal

Academy of Arts 1768-tól az építész-, szobrász- és festőképzés felsőfokú intézménye. Magyarországról Rómába, Münchenbe, Bécsbe zárandokoltak tanulni a művészek. 1871-ben kezdte meg működését – többségében külföldön tanult művésztanárok hazahívásával – az Orsz. Magy. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde Budapesten, a mai Andrassy úton. Ezt egészítette ki hét évvel később a Bajza utcai Epreskertben Székely Bertalan vezetésével a Festő Mesteriskola és Stróbl Alajos irányításával a Szobrász Mesteriskola.

A művészképzés harmadik, talán legnehezebb útja az „önképzés”, vagyis az amatőr felkészülés. Ami a zenében, táncban, építészetben lehetetlen, a képző-, ipar-, fotó- és színművészetben lehetséges, az az irodalomban, népművészetben természetes. Az önerőből, szakkörökben vagy baráti kapcsolatokon keresztül elért szakmai tudás hiányosságait jól jelzi, hogy az 56-os forradalom utáni évtizedekben, a politikával megterhelt „szocialista realizmus” idején voltak fiatalok, akik morális okok miatt nem akartak részt venni, (vagy nem vehettek részt) a főiskolai képzésben, s bár a szakma felfigyelt rájuk, számon tartotta őket – Csutoros Sándor, Csíki Tibor, Bocz Gyula, Samu Géza, hogy csak a szobrászművészeket említsem, jelentős induló munkássággal –, de belehaltak a „kint is vagyok–bent is vagyok” művészlét lelki nyomásába.

Összességében, mint a rendszerváltás óta főiskolai, majd egyetemi szinten tanító művésztanár, ki merem jelteni: Magyarországon a művészképzés (többé-kevésbé) rendben van. A tehetséges gyermekek felfedezésére, elindítására (többé-kevésbé) a működőképes iskolahálózat adott.

Akkor talán minden rendben van a művészetoktatás területén?

Ha rendben lenne, ez e gondolatfonat nem íródna. A művészképzés majdnem! De a másik oldal, a művészeti oktatás, a művészettel nevelés egyre fogy. Kodály Zoltán látnoki víziója egyre veszélyeztetettebbnek tűnik a közoktatás egészében.

És itt már nem a művészetről beszélünk, hanem az ország jövőjéről. Arról, hogy programozott számítógépagegyes lesz-e az ükunokáinknak, akik csak kétféle választ ismernek: ment vagy elvet, vagy ismerni és érteni fogják a Teremtő hihetetlenül gazdag és színes, a természetbe is bekódolt, ránk is hagyományozott válaszkészletét, mintáit, hogy az ember tudása és érzelmei alapján tudja meghozni felelős döntéseit.

A gondolatfonat folytatása az ő érdekükben íródik.